

Тема 4: Сподівання як інструмент розбудови ціннісних орієнтацій.

План

1. Генезис осмислення перспективи суспільного життя.
2. Сутність як розповсюджений засіб проектування майбутнього.
3. Механізм вибору майбутнього в суспільному середовищі.

1. Власний шлях крізь дослідницькі думки потрібно починати з аналізу первинних прогностичних компонентів. Дуалізм пронизує багато різних проявів буття людини. Мрія та уповання виступають світським та релігійним фундаментом сподівання.

Мрія та уповання різняться перевагою суб'єктивної та об'єктивної інтенції в процесі осмислення та впорядкування бажаного майбутнього. Якщо перший феномен є проекцією суб'єктивного погляду на організацію майбутнього життя, то другий феномен виступає пошуком віддзеркалення зовнішнього морального еталону в оточуючому світі людини та побудовою майбутнього в цьому контексті.

Мрія як суспільно-історичний фундамент сподівання є проявом відваги людського духу щодо перетворення оточуючого світу на зразок бажаного внутрішнього проекту. Вона має зовнішню інтенцію, яка формулює суб'єктні відносини та детермінує процес суспільного розвитку.

Уповання виступає ініціативою заступництва та змістовною складовою патерналізму. Воно орієнтовано на ініціалізацію суб'єкта суспільного розвитку за рахунок ототожнення з ідеальним стандартом існування. Уповання є спробою наближення до трансцендентного за рахунок інтенції на активний суб'єкт заступництва. Зазначимо, що мрії та уповання постають основними проектними компонентами клієнта соціальної служби. З часом вони мають трансформуватись й більш конструктивні форми осмислення майбутнього.

Першим, хто розповів про сподівання як колективну надію для всіх були автори біблійних текстів. В них сподівання ґрунтується на упованні та слугує

відповіддю на неконтрольований страх людини перед невідомим майбутнім. Пошук відповідей на футурошок став вагомим напрямком як релігійної, так і наукової діяльності.

Апостол Павло у посланні до римлян наводить наступну закономірність: терпіння формулює досвідченість, а від досвідченості впливає на виникнення надії. У Біблії виводиться чуттєва природа надії, та акцентується увага на її апостеріорному характері. З цього твердження можна зробити висновок, що здатність до цілісного бачення майбутнього є не вродженою, а потребує кропіткої пізнавальної активності та розвитку. Надія є проявом особистого відношення до майбутніх кроків життя, який формулюється у вигляді зовнішнього вектору інтенції щодо вирішення особистих та колективних проблем. Вона є важливою частиною програми роботи з клієнтом в соціальній роботі.

Справжнім переворотом в дослідженні формування суспільного майбутнього стала робота Ж.Ж. Руссо [3]. Він підкреслив роль колективних сподівань у розбудові суспільно-державних відносин. Сподівання на підвищення якості групового співіснування стають основою державотворчих процесів. Власне ідея «суспільного договору» виступила одним з перших апостеріорних сценаріїв розвитку суспільного майбутнього.

В цій позиції закладається думка про можливість екстраполяції сподівань на пасіонарія та ототожнення цих бажаних проєкцій з ним. Людина стає уособленням майбутніх змін. Носій заявлених сподівань має більше можливостей щодо їх практичної реалізації. Відтак, сподівання отримують якісний характер і суб'єкту спрямованість. Представники суспільного об'єднання отримують право впливати на формувати групові сподівання колективно, що робить їх більш досяжними.

Іншим варіантом вибору є спрямований перспективний розвиток, який міститься у використанні сценарування майбутнього. С. Переслегін аналізує класичний підхід в подібному проєктуванні та стверджує: «Ключовим поняттям в сценаруванні за Г. Каном є довгостроковий «загальний тренд»,

який являється уявленням процесу розвитку світу, що виражено в комплексі основних тенденцій цього розвитку» [2, с. 65]. Звернемо увагу на зміну методики проектування, в якій в оцінці майбутнього має екстраполюватись і порівнюватись не кількісні показники різних періодів, а базовий та альтернативні тренди.

Коригування сценарію особистого майбутнього за найбільш впливовими трендами суспільного розвитку робить вибір перспективи більш ефективним. Сподівання виступає базовою конструкцією сценарію, який формулюється на основі оцінки обраних трендів. Синтезуючи загальний ланцюг проектного процесу можна виділити наступні етапи: мрія, сподівання, сценарій, модель, практика.

Таким чином, в контексті осмислення перспективи суспільного життя виділяються наступні етапи: взаємодія мрії та уповання, виникнення особистісної та колективної надії (сподівання), а також формування сценарію майбутнього життя на цілісних теоретичних засадах.

2. В сучасних умовах сподівання виступають найбільш розповсюдженими засобами осмислення та проектування майбутнього на буденному рівні. Власне під сподіванням слід розуміти форму оціночно-вольової активності, спрямовану на систематизацію шляхів досягнення бажаних результатів в майбутньому, виходячи з існуючого досвіду та умов сьогодення. Дослідження цілісності, конструктивності та комплексності суспільних сподівань є важливим напрямком наукового дослідження в соціальній роботі. Аналіз цієї сфери надає соціальній роботі випереджальний характер.

Фундаментом формування перспективи буття людини є розстановка акцентів у сподіванні на життя або на смерть. Так, Я. Цунетомо стверджує, що: «Шлях самурая отримується в смерті. Коли є два шляхи, існує лише швидкий та єдиний вихід – смерть. Це не дуже складно. Будь твердим у своїй рішучості та йди вперед» [5, с. 21]. Характерними прикладами мізантропії

очікувань суспільної спільноти, які активізують **есхатонічні сподівання** людини є чеченські шахіди, японські камікадзе та інші бажуючі загинути в ім'я батьківщини. Вказані сподівання є проявом ірраціональної патріотичної поведінки, що не завжди є засобом гармонізації суспільного життя.

Взаємодія «сподівання-очікування» є невід'ємною складовою організації соціальної системи. Традиційно людина відтворює власні сподівання виходячи з очікувань соціуму. Відтак, доцільно казати **про рольові сподівання**, які формуються на основі бажання відповідати соціальним очікуванням.

Аналізуючи основні аспекти бачення перспективи клієнтами соціальної роботи, необхідно виділити ретроградні та споживчі сподівання. **Ретроградні сподівання** є формою ідеалізації накопиченого досвіду та екстраполяції його на майбутні події разом з запереченням наявних умов існування. Прикладом вказаного різновиду сподівань є соціально-політичні ідеї «Повернення у СРСР». Свідоме заперечення прогресивного розвитку стимулює виникнення циклічності сприйняття соціального часу, де минуле і майбутнє робить рухи навколо теперішнього.

Переважаючий орієнтир на майбутнє володіння та використання необхідних ресурсів життєдіяльності мають **споживчі сподівання**. Вони представляють собою перенесення основних суспільно-економічних процесів в площину досяжної перспективи.

А. Шопенгауер розкриває унікальний різновид сподівань, які змінюються з віком людини. **Апостеріорні сподівання** притаманні юнацькому віку, коли відсутність невдач та всебічної оцінки умов існування відкривають обрії бажаних майбутніх змін. Цікава, що сподівання без досвіду мають більшу імовірність реалізації так, як гарантовано передбачають хоча б одну спробу.

Апріорні сподівання є інтервенціями минулих років зрілої людини в осмислення, оцінку та реалізацію її перспективних планів. Зваженість досвіду мінімізує значення вольової складової та збільшує інкубаційний

період сподівань. Відтак, воля детермінує людські сподівання, а досвід визначає рівень їх раціональності. Досліджуючи стан клієнта, соціальний працівник має зважати на рівень накопиченого досвіду та його вплив на формування конструктивної перспективи.

Реверс-сподівання є формою лімітації людської безпомічності, що регулюють дотримання суспільно-прийнятої моделі особистого майбутнього. Перспектива формується на основі запозичення минулих еталонів організації життя. **Аверс-сподівання** є чистим поглядом у майбутнє, який відображає унікальний бажаний світ та підкріплюється особистою ініціативою.

Таким чином, соціальний працівник в ході практичного дослідження має аналізувати характер та напрямки бачення клієнтом власного та колективного майбутнього. Інтерпретація напрямків, конструктивності та досвідченості у баченні майбутнього дозволяє сформувати цілісну картину перспективного життя клієнта на науковій основі.

3. Практика визначення перспективи передбачає оцінку наявних варіантів досвіду та обрання найбільш прийняттого шляху. При цьому, вказаний процес включає в себе пошукову роботу щодо зібрання варіантів імовірного майбутнього, їх порівняльний аналіз, закладення ресурсів для роботи з випадковими ситуаціями та формування перспективного сценарію, який включає в себе сукупність кроків щодо отримання бажаних результатів. Відтак, методологія розробки планів в контексті розробки соціальних програм є вкрай актуальним напрямком професійної діяльності соціального працівника.

Однією з найбільш вагомих проблем в суспільному середовищі є перспективна репрезентація та професійної орієнтації. Обрання діяльності є одним з основних засобів розвитку кожної людини. Досліджуючи вказаний процес щодо роботи в креативному середовищі, Н. Талеб наголошував: «Масштабовані професії гарні тільки для удачливих; в них існує дуже

жорстка конкуренція, жахлива нерівність і гігантська невідповідність між зусиллями та винагородою: одиниці отримують великі шматки пирога, інші ні в чому не повинні люди залишаються ні з чим» [4, с. 67]. Суперечливість вибору обумовлена потребою кількісного накопичення матеріальних благ. В цьому випадку, стикаємось з проявом дуалістичної оцінки індивідуальної перспективи.

Д. Аріелі підкреслює відносність вибору майбутніх кроків життя. Він пише: «Всередині нас немає вбудованого інструменту, який вимірює абсолютну цінність тієї чи іншої речі. Ми концентруємося на перевагах одного варіанту відносно іншого і відповідно з ними порівнюємо цінність кожного з варіантів» [1, с. 20]. Людиною майже завжди оволодіває еволюційне бажання володіти кращим і в більшій мірі. Відтак, окремо підготовлена сукупність варіантів з прогнозованими характеристиками може вплинути на процес вибору перспективи.

Одним з критеріїв у виборі перспективи є естетична привабливість об'єкта відбору. Відповідність внутрішнім та зовнішнім стандартам краси збільшує імовірність обрання одного зі зразків майбутнього життя. Вибір на користь прекрасного об'єкта оцінки обумовлений як сакральним, так і еволюційним фактором. Тяга до краси являється найбільш розповсюдженим важелем у прийнятті перспективних рішень на побутовому рівні.

Д. Аріелі описує експеримент щодо впливу краси та симетрії на сприйняття облич і організацію особистого життя. Він пише: «Кожен раз, коли я роздавав листи, на яких були зображені звичайне обличчя, спотворене обличчя та інше звичайне обличчя, учасники надавали перевагу йти на побачення з власником звичайного обличчя, яке було подібним, але кращим за спотворене» [1, с. 32]. Вибір на користь привабливого стосується як особистого, так і колективного життя. Тяжіння до красивого є гарантованою інтенцією на кращу та стабільну перспективу. Виходячи з цього, привабливість виступає авансом в оцінці вибору кращого варіанту майбутнього існування.

Використовуюючи критерій осмисленості розбудови соціальної поведінки, можна виділити основні напрямки вибору перспективи. По-перше, апріорний вибір, який ґрунтується на пріоритеті чуттєвих засобів для обрання оптимального шляху розвитку. «Обирати серцем» можуть як особисте життя, так і суспільно-політичну перспективу. Пріоритет відчуття над розумом у виборі перспективи залежить від наявності досвіду і соціокультурних традицій.

По-друге, апостеріорний вибір перспективи передбачає детальну оцінку наявних ресурсів і підбір на цій основі оптимального шляху майбутнього життя. Вагомим доповнення цього напрямку є цілісне врахування впливу раціональних та ірраціональних ситуацій на предмет оцінки.

Підкреслимо, що процес вибору зовнішньої або внутрішньої моделі майбутнього залежить від рівня розвитку індивідуалізму суб'єкта прийняття перспективного рішення. Вибір на користь колективного бачення майбутнього існування пов'язаний з необхідністю виживання в складних умовах життя. Поряд з цим, розповсюдження культури споживання та глобальності існування позбавляє людей потреби об'єднуватись для виживання в майбутньому.

Інтенція вибору майбутнього напрямку залежить від бажаного характеру існування людини. Діалог між виживанням та розвитком примушує прислуховуватись і сперечатись с тенденціями світового та суспільного розвитку. Намагаючись забезпечити виживання в майбутньому, людина бажає «осідлати» початок хвилі тренду.

Таким чином, формування перспективи має виходити з імовірності появи випадкових ситуацій та включати максимальну сукупність альтернативних варіантів для найбільш точного порівняльного аналізу. Частіше за все процес вибору майбутнього на побутовому рівні носить дуалістичний характер. Подібне сподівання містить як осмислення механізму вибору майбутнього, так і обрання перспективного стану існування. Людина

визначає характер балансу між чуттям та розумом, а також між спокоєм і розвитком у розбудові власного життя протягом зримого наперед існування.